

tambul 1341). 3. *Sevimli Elifbâ, Tedricî Kelime Usûliyle* (İstanbul 1925, alfabe öğretiminde yeni bir metot denemesidir). 4. *Çocuk Ruhu* (İstanbul 1926). 5. *Rûhiyat ve Terbiye* (İstanbul 1929). Öğretmen okulları için ders kitabı olarak hazırlanmış, kısmen tercüme, kısmen yazarın öğretmen okullarındaki hocalık tecrübelerinin mahsulü olan son iki kitap birçok defa basılmıştır.

C) *Biyografi, Ansiklopedi ve Sözlük Çalışmaları*. 1. *Yeni Türk Lugati* (bir heyetle birlikte, İstanbul 1930). 2. *Talebe Lugati* (İstanbul 1931, sonraki basımları *Yeni Talebe Lugati* adıyla). 3. *Victor Hugo* (İstanbul 1931). 4. *Süleyman Nazif, Haya-tı, Kitapları, Mektupları, Fıkra ve Nük-teleri* (İstanbul 1933). 5. *Meşhur Adam-lar Ansiklopedisi* (I-IV, İstanbul 1933-1936). 6. *Kâşifler ve Mucitler* (İstanbul 1939). 7. *Sabatay Sevi* (İstanbul, ts.). XVII. yüzyılda İzmir'de ortaya çıkıp kendini yahudi kavminin beklediği mesih diye ilân eden, bu yüzden dünya yahudileri arasında ayrılık ve karışıklıklara sebep olan, Türkiye'de de "Dönmeler" adı altında bir taraftan yahudi âdetlerini devam ettiren, diğer taraftan müslüman görü-nen zümrenin kurucusu Sabatay Sevi ve Sabatayistler hakkında yapılmış önem-li bir araştırmadır. Eser, yazarın Bakır-köy'de Dönmeler'e ait bir kız okulunda-ki müdürlüğü sırasında şahit olduğu ge-lenek ve inançları yansıtmaları bakımın-dan da mühimdir. 8. *Elli Türk Büyüğü* (İstanbul 1940). Attılâ'dan Mehmetçik'e kadar Türk tarihinde önemli yeri olan devlet adamı, kahraman, âlim ve sanat-kârlardan seçilmiş elli şahsiyetin biyog-rafisidir. 9. *Türk Meşhurları Ansiklopedi-si* (İstanbul 1945-1946). *Meşhur Adam-lar Ansiklopedisi* içinden çıkarılmış Türk ünlülerine ilâveler yapılarak geliştirilmiş 1500'den fazla biyografiyi ihtiva etmek-tedir. 10. *Resimli Yeni Lugat ve Ansik-lopedi: Ansiklopedik Sözlük* (I-V, İstan-bul 1947-1954). Fransızca Petit Larous-se'un tertibi esas alınıp sözlük ve an-siklopedi maddeleri bir araya getirilmek suretiyle hazırlanmıştır. Sözlükte keli-me, terim ve deyimlerin Fransızca kar-sılıkları, Arapça ve Farsça asıllı kelimeler-in Arap harfleriyle imlâsı da gösteril-miştir. Her harfe ait maddelerin sonu-na, o harfle başlayan Arapça ve Farsça mesel ve deyimlerle mesel olmuş Türk-çe mısralar açıklamalarıyla birlikte ilâve edilmiştir. Müellifin "Lakerda" madde-sine kadar yazdığı, tamamı 3168 sayfa tutan eser, ölümünden sonra kendi not-

larından faydalanılarak Celâl Esat Arse-ven, Besim Darkot, Mehmet Ali Kâğıt-çı, Mehmet Zeki Pakalın ve Hakkı Tarık Us'tan teşekkür eden bir heyet tarafın-dan tamamlanmıştır. Eserin, Mustafa Nihat Özön başkanlığında bir heyetçe ilâve, çıkarma ve değişikliklerle *Ansik-lopedik Sözlük* adıyla ve üç cilt halin-de ikinci baskısı da yapılmıştır (İstanbul 1967-1968).

Gövsâ'nın başkanlığında bir heyetin çıkardığı ve bazılarını bizzat kendisinin kaleme aldığı, hepsi 1927 yılı içinde yayımlanmış birer formalık kırk kadar kü-çük kitaptan meydana gelen "Büyük Adamlar" serisi dönemi içinde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bunlar ara-sında, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında dikkati çeken *Cemâleddîn-i Ef-gânî, Darwin, Fröyd ve Lenin* biyogra-fileri de bulunmaktadır. Aynı şekilde Türk şairlerinin biyografilerini ve şiir-lerinden örnekler ihtiva eden on kadar kitabı yayımlanmıştır. *İnönü (Türk) An-siklopedisi*'nin ilk cildine dünyada ve Türkiye'de ansiklopedicilik hakkında yaz-dığı yirmi üç sayfalık önsöz, konusunda bugün de önemli bir kaynak olma özel-liğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Alâeddin Gövsâ, *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi*, İstanbul 1947-54, V, 298; a.mlf., *Çanakkale İzleri*, İstanbul 1926, "Mukaddi-me", s. 3-7; a.e. (nşr. Müjân Cumbur), Ankara 1989, nâşirin üçüncü baskısı sunuşu, s. 17-29; İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1926, s. 141-154; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 85-87; Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, İstanbul 1938, s. 201-214; a.mlf., "İbrâhim Ala-ettin Gövsâ", *Yedigün*, XIV/365, İstanbul 1940, s. 13; Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi* (Ankara 1953), İstanbul 1986, s. 775-785; Hilmi Yücebaş, *Türk Mizahçıları*, İstanbul 1958, s. 173-176; Yusuf Ziya Ortaç, *Portreler*, İstanbul 1963, s. 153-157; Banarlı, *RTET*, II, 1327-1328; a.mlf., *Kitaplar ve Portreler*, İstanbul 1985, s. 186-190; Şerif Aktaş, "İbrahim Alaeddin Gövsâ", *Büyük Türk Klâsikleri*, XII, 260-262; Zeki Gürel, *İbrahim Alâettin Gövsâ*, Ankara 1995; Osman Fahri, "İbrâhim Alaeddin Bey'in Çocuk Şiirleri Münasebetiyle", *SM*, VI/155 (1327), s. 395-396; Hakkı Süha, "Edebî Portreler: İb-râhim Alaeddin", *Yeni Mecmua*, III/47, İstan-bul 1940, s. 5; Hüsamettin Bozok, "İbrahim Alâettin Gövsâ'yı Kaybettik", *AA*, yeni seri: II/6 (1949), s. 78; Sami N. Özerdim, "Resim-li Yeni Lûgat ve Ansiklopedi", *TDL*, sy. 37 (1954), s. 41-43; a.mlf., "Ansiklopedi - Sözlük", a.e., sy. 197 (1968), s. 626-627; "Gövsâ, İbra-him Alâeddin", *TA*, XVIII, 33-34; Fahir İz, "Göv-sâ", *El² Suppl.* (İng.), s. 328-329; Muzafer Uy-guner, "Gövsâ, İbrahim Alâettin", *TDEA*, III, 366; Mustafa Uzun, "Çanakkale Muharebe-leri", *DİA*, VIII, 208.

ATILLA ÇETİN

GÖZ DEĞME

(bk. NAZAR).

GÖZÜBÜYÜKZÂDE İBRÂHİM EFENDİ

(1747-1838)

Osmanlı âlim ve müderrisi.

1160 yılı Muharrem ayı başlarında (Ocak 1747) Kayseri'nin Hacı Kılınç mahallesinde doğdu. Muîd Efendizâde Mehmed Behcet Efendi'nin oğludur. İlk tah-silini memleketinde yaptıktan sonra Hâ-dim'e giderek devrin tanınmış âlimle-rinden Ebû Saîd el-Hâdimî'nin medrese-sinde kendisinden ve onun vefatından sonra da öğrencisi ve halefi Büyük Hüseyin Efendi'den aklî ve naklî ilimleri oku-yarak icâzet aldı. Ardından Kayseri'ye dö-nerek Arap dili, mantık, kelâm, tefsir, ha-dis alanlarında öğretim faaliyetine baş-ladı. 1785-1790 yılları arasında Kayseri'-de yeni bir medrese kuran İbrâhim Efen-di nüfuz sahibi, ileri görüşlü ve ince meseleleri çözmekte mâhir olduğu için talebeleri kendisine "Gözübüyük" lakabını takmışlar, zamanla babasından gelen Muîd Efendizâde lakabı unutulurak Gö-zübüyükzâde diye meşhur olmuştur.

Müderrislikteki verimli çalışmaları ya-nında samimiyet ve dürüstlüğü ile de Kayseri halkının sevgisini kazanmış olan Gözübüyükzâde uzun ömrü boyunca hayır faaliyetlerine katkılarda bulundu. Ni-tekim Ahmed Nazif Efendi, Gümrükçü Osman Paşa'nın 1240 (1824) yılında Kay-seri'de yaptırdığı Battal Gazi mesiresi, şühedâ kabirleri, cami, namazgâh, su kuyusu, ziyaretçiler köşkü ve mutfaktan oluşan hayrat ve imaret kurumunun idâ-resini Gözübüyükzâde'ye verdiğini kay-deder (*Kayseri Tarihi*, s. 184). Gözübüyük-zâde elli yıla yakın bir süre, kendi adıyla meşhur olan medresesinde başmüder-ris olarak aralarında değerli âlimlerin de bulunduğu 500'den fazla öğrenci yetiştirip icâzet vermiştir.

Yedi Osmanlı padişahının devrinde ya-sayan, bilhassa önemli olayların geçtiği III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini id-rak eden Gözübüyükzâde bu zaman içe-risinde siyasetten uzak durmuştur. Kendisine II. Mahmud tarafından şeyhülis-lâmlık teklif edilmişse de yaşlılığını ile-ri sürerek bu görevi kabul etmemiştir. Gözübüyükzâde, 18 Şewal 1253 (15 Ocak 1838) tarihinde Kayseri'de vefat etti ve Hacı Kılınç Mezarlığı'ndaki aile kabrisi-

tanında toprağa verildi. Mezar taşında Fehmî mahlaslı bir şairin, ölümüne tarih düşürdüğü beş beyitlik bir manzume vardır. Mehmed Cemâleddin'in *Mecmûâtü'r-resâil*'e takdim yazısındaki, "Kazâ-i merkûmda id'dad olunan mahalde defin kılınmıştır" cümlesi, Bursalı Mehmed Tâhir ve sonraki kaynaklar tarafından yanlış anlaşılaraq Gözübüyükzâde'nin kabrinin Hâdim'de olduğu kaydedilmiştir.

İbrâhim Efendi'nin ölümünden sonra Gözübüyükzâde Medresesi müderrisliğine oğlu Sâbit Efendi getirilmiş, babasının üzerindeki hayrat işlerini de o idare etmiştir. Sâbit Efendi 1839 yılında yirmi dört yaşında iken Kayseri müftülüğüne getirilmiş, üç defa yenilenen bu görevini on yıl kadar yürütmüş ve bir süre de Tarsus'ta hâkimlik yapmıştır. Aynı aileden yetişen müderrislerin yönetiminde yaklaşık 134 yıl aralıksız hizmet veren Gözübüyükzâde Medresesi 1924 yılında Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile kapatılmıştır. Medresenin son müderrisi Memiş Efendi, ilâhiyat ve Hukuk fakülteleri mezunu Ahmed Hıfzı Gözübüyük'ün babası idi. Medrese binası 1934'te yapılan şehir imar çalışmaları esnasında civarındaki Çukurhan, meydan kapısında bulunan 300 dükkân ve hamamla birlikte yıktırılarak arsası bugün Cum-

huriyet alanındaki Mimar Sinan Parkı'na katılmıştır. Zamanımızda Gözübüyükzâde'nin torunları onun bu lakabını soyadı olarak kullanmaktadırlar.

Eserleri. İbrâhim Efendi Arap dili, mantık, kelâm, tefsir vb. konulara dair daha çok ders kitabı mahiyetinde Arapça ve Türkçe elli beş kadar eser yazmış olup başlıcaları şunlardır: 1. *Mecmûâtü'l-kavâ'id* (İstanbul 1259). Başında "Besmele", "Hamdele" ve "Tasliye" risâlelerinin bulunduğu bu mecmua otuz kadar Arapça risâleden oluşur. Eser daha sonra müellifin bir mukaddime, iki matlab ve bir hâtıme üzerine düzenlediği *Zübdetü'l-kavâ'id*'i-vaz'ıyye adlı bir risâlesi daha ilâve edilerek *Mecmûâtü'r-resâil* başlığıyla ikinci defa yayımlanmıştır (İstanbul 1274). Bu baskılarda nakibüleşraf ve Rumeli Kazaskeri Şeyhzâde Mehmed Esad Efendi'nin takrizi ve *Takvîm-i Vekâyî*' musahhihi Mehmed Cemâleddin'in takdimi de bulunmaktadır. İlk otuz risâle Ahmet Hıfzı Gözübüyük tarafından Osman Kesicioğlu'ya tercüme ettirilip müellifin biyografisini içeren bir takdimi, Hilmi Ziya Ülken'in risâlelerin özetini ve değerlendirmesini ihtiva eden bir ön-söz, yazarın eserlerinin listesi ve medresesinin krokisi eklenerek *Risâle fi hakki'l-besmele* (*Besmele Risâlesi*) adıyla tekrar yayımlanmıştır (Ankara 1977). 2.

Risâle fi hakki'l-istisnâ. Arapça'da istisna konusuna dair iki sayfalık bir risâle olup bir nüshası Adana İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1134/3, vr. 62^b-63^a). 3. *Takrîrât alâ Risâletü'l-istiâre ve şerhihâ* (İstanbul 1266, 1274). Ebû'l-Kâsım el-Leys'in *Risâletü'l-istiâre*'si ve onun İsmâüddin el-İsferâyî'nî tarafından yapılan şerhi üzerine müellifin Türkçe takrirlerinden ibarettir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde üç yazma nüshası vardır (Hacı Mahmud Efendi, nr. 5901; Denizli, nr. 435/1; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2046/15). 4. *Şerhu'l-Ferid*. İsmâüddin el-İsferâyî'nî'nin *el-Feride fi'n-naḥv* adlı eseri üzerine Arapça bir şerhtir. Eksik bir nüshası Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'ndedir (nr. 61/5, vr. 94^b-110^a). 5. *Tefsîru cüz'î'n-Nebe*². Kur'an-ı Kerim'in 30. cüzündeki sûrelerin Arapça tefsiridir. 1274'te (1857) eski Selânik müftüsü Seyyid Muhammed Refî b. Hüseyin Zühüdî Efendi'ye intikal eden bir nüshası günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 95). 6. *Tercüme-i Sûretü'd-Duhâ*. 7. *Tercüme-i Sûretü'l-Kadr*. 8. *Tercüme-i Sûretü'l-Asr*. Bu sûrelerin tefsiri tercümeleri, Ahmediye Camii imamı müderris Hâfız Mahmud tarafından yayımlanmıştır (İstanbul 1287). *Tercüme-i Sûretü'l-Kadr*'in bir nüshası Millî Kütüphane'dedir (nr. A-310).

BİBLİYOGRAFYA :

Necâtî, *Tefsîr*, İstanbul 1288, s. 3; *Osmanlı Müellifleri*, II, 8; *İzâhu'l-meknûn*, I, 304; *He-diyyetü'l-ârifin*, I, 41; Ahmed Nazif Efendi, *Kayseri Tarihi: Mir'ât-i Kayseriyye* (s.nşr. Mehmet Palamutoğlu), Kayseri 1987, s. 44, 184; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 939; Bilmen, *Tefsîr Tarihi*, II, 739; Fevziye Abdullah Tansel, *Türk-İslâm Edebiyatında Klasik Türkçe Dinî Metinler*, Ankara 1967, I, 15; M. Zeki Koçer, *Ulema-i Kayseri*, İstanbul 1972, s. 41; *Şafak Dergisi*, sy. 16, Kayseri 1969, s. 8.

İBRAHİM NESİMİ GÖZÜBÜYÜK

GRÄF, Erwin

(1914-1976)

İslâm hukuku alanındaki çalışmalarıyla tanınan Alman şarkiyatçısı.

16 Şubat 1914'te Almanya'nın Westfalen eyaletinde Hückeswagen kasabasında dünyaya geldi. 1932-1937 yılları arasında Bonn Üniversitesi'nde şarkiyat, ilâhiyat ve felsefe okudu. 1941'de askere alındığında Berlin'de silâhlı kuvvetler genel kumandanlığı karargâhında Arapça, Farsça ve Türkçe mütercimi ola-

Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi'nin *Mecmûâtü'l-kavâ'id* adlı eserindeki "Hamdele" risâlesinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1439, vr. 35^b-36)

